

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

6
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 424 sahifa, 30-iyun, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqov, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abdurahmonov Qalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar, fan, ta'lim, sog'liqni saqlash, madaniyat va sport masalalari bo'yicha maslahatchisi o'rinbosari

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'ZR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dots., O'ZR Tabiat resurslari vaziri o'rinbosari

Djumaniyazov Maqsud Allanazarovich, Qoraqalpog'iston Resp. Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'ZR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'ZR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'ZR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abdurahmanova Gulnora Qalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasini professori

Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinova, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeveva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'ZR Tabiat resurslari vazirligi,
O'ZR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli
qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

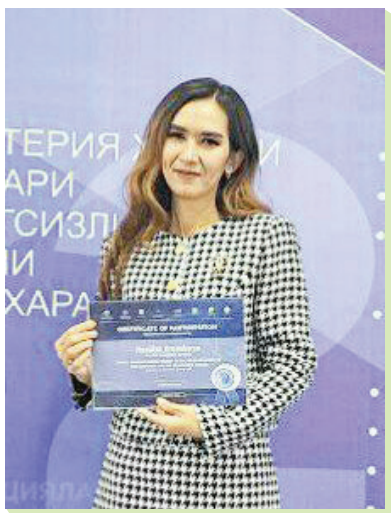
Sanoat korxonalarida energiyadan foydalanish samaradorligini oshirishning asosiy yo'nalishlari	6
Buzrukxonov Sardorxon Sarvarxon o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Klasterlarni rivojlantirishda fermer xo'jaliklarining strategik boshqaruvi	11
Karimova Nilufar , tayanch doktorant	
Application of Information and Communication Technology to Promote Economic Development of Tourism Services in Uzbekistan	16
Peng Xinge , PhD Researcher	
O'zbekistonda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanishning asosiy yo'nalishlari	21
Xotamov Ibodulla Sadullayevich , i.f.n., professor, Najmiddinov Yakhyo Fazliddin o'g'li , kafedra assistenti	
Suv ta'minot korxonalarida biznes jarayonlari bo'yicha boshqaruv hisobi tizimida hisob yuritishning xususiyatlari	28
Saidakbarov Xusniddin Abdusalomovich , PhD, katta o'qituvchi	
O'zbekiston ichki oziq-ovqat tovarlari bozorini to'ldirishning o'ziga xos xususiyatlari	31
Azlarova Munira Muhammad Amin qizi , tadqiqotchi	
Assessing the Implementation of Sustainable Practices in Higher Education Institutions to Drive the Transition towards a Green Economy: A Management Perspective	40
Kuzikulova Dilfuza	
Qualitative functional development in industrial production	49
Ziyayeva Mukhtasar Mansurdjanovna , TSUE, DSc, assistant professor	
Temir yo'l transportini mahalliyashtirishni moliyalashtirish mexanizmning hozirgi holati	54
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchi	
Enhancing Education Management for Green Development in Engineering Programs: Strategies, Challenges, and Outcomes	61
Eshbayev Oybek , Department of English Language	
Exploring the Role of Effective Management Practices in Achieving a Sustainable Green Economy	68
Rozikov Ravshan , Department of English Language	
Enhancing Vocational Competence of Future Economists through English Language Lessons in the Context of the Green Economy	76
Kurbanova Nigina , Department of English Language	
Empirical test of regional economic innovation and development along the Belt and Road	85
Kalonov Mukhiddin Bahritdinovich , professor	
Shao Junling , PhD student, researcher	
Analysis of the Impact of Cross border Investment and International Economic Integration	90
Zhao shenghan	
Yashil iqtisodiyotni moliyalashtirishda bank moliya texnologiyalarining ahamiyati	96
Abduraximova Dilora Karimovna , PhD	
Rivojlangan mamlakatlarda bilimlar iqtisodiyoti konsepsiyasidan samarali foydalanish yo'nalishlari	101
Xasanxonova Nodira Isametdinovna , PhD	
Biznes inkubator orqali kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini shakllantirishda "yashil logistika" tamoyillaridan foydalanish	107
Narzullayev Shodiyor Eshpulatovich , kafedra assistenti	
Innovatsion faoliyatning asosi – intellektual salohiyat	112
Kaxorova Anora Nusratovna , kafedra assistenti	
Ijro hokimiyati organlari faoliyatini baholash mezonlari tushunchasi va turlari	118
Qahramon Usmanovich Umidullayev , yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Temir yo'l transportida mahalliyashtirishni moliyalashtirishning huquqiy asoslari	124
Xamrayev Djamshid Panjiyevich , mustaqil tadqiqotchisi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish	129
Tulayev Mirzakul Salamovich , dotsent	
O'zbekistonda kichik tadbirkorlikni rivojlantirishning samarali yo'llari	133
Sh. B. Babayev , dotsent; M. R. Qulmetov , dotsent	
Sug'urta kompaniyalari to'lov qobiliyatini kengaytirish yo'nalishlari	138
G'aniyev Shahriddin Vohidovich , professor, i. f. d. (DsC), Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich , i. f. f. d. (PhD)	

Повышении роли цифровой трансформации банков в современном этапе развития экономики	144
Жиянова Наргиза Эсанбоена , к.э.н., проф., Азимжонова Малика Шавкат қизи , специалист первой категории	
To'qimachilik korxonalarida tejamkor ishlab chiqarishni tashkil etishda mehnat resurslari va ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish samaradorligi	150
Yaxyayeva Inobat Karimovna , dotsent, PhD	
Liquidity and recent changes of government securities market in the United States, the United Kingdom and Japan.....	154
Kholikov Khamidulla Vaydulla ugli	
“История экономических учений” как основная дисциплина в подготовке конкурентоспособных кадров экономистов	160
Хакимов Назар Хакимович , доктор философских наук, профессор	
The importance of strategic management and strategic leadership	166
Reyimberdiyev Baburbek Adilbek o'g'li	
Exploring the Role of Higher Education in Fostering Green Economy Transition: A Systematic Analysis of Curriculum Integration and Skill Development.....	170
Xasanova Zarina , Department of English Language	
Inson kapitalini joriy etish tizimi va xodimlar daromadi o'rtasidagi o'zaro ta'sir tahlili.....	178
M. O. Hamroqulov , katta o'qituvchi	
Yetuk mutaxassis tayyorlash – kelajak uchun sarmoya.....	185
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Analysis of new established and liquidated enterprises as a basis for jobs (On the example of Samarkand region)	188
Saidov Nurali Rakhimovich	
Basing and forecasting the priorities of introducing innovative medical services in Khorezm region.....	193
S. M. Rakhimova	
Оптимизации операционной стратегии и повышение экономического потенциала хлопково-текстильных кластеров	197
Джурабаев Отабек Джурабаевич , доцент	
Soliq to'g'risidagi qonunlarni buzganlik uchun yuridik javobgarlikka tortishning huquqiy asoslari	204
Hakimov Feruz Xurshid o'g'li , talaba	
Hayot sug'urtasining rivojlanishi va uning ijtimoiy hayotdagi o'rni	207
Baratova Dinora Alisherovna , katta o'qituvchisi	
Edge Computing texnologiyalari	213
Qulmatova S. , PhD, katta o'qituvchi; Karimov Botir , katta o'qituvchi	
Aksiyadorlik kapitalida davlat ulushini qisqartirish va xususiylashtirish holati	218
Mamatov Bahromjon Shavkatovich , PhD, dotsent	
Xususiylashtirishning ijobiy imijini shakllantirishning nazariy jihatlarini.....	223
Odilova Sitora Sayfitdin qizi , katta o'qituvchi	
Tomorqa xo'jaliklarida oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish hajmining prognoz ko'rsatkichlari	228
Saydullayeva Fotima Jozilovna , assistant	
O'zbekiston sug'urta bozori rivojlanishining o'ziga xos xususiyati.....	235
Xasanov Xayrulla Nasrullayevich	
O'zbekiston yoshlarida volontyorlik faoliyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy mexanizmlari: jahon va mahalliy tajriba	241
Qudratov Anvarmirzo Murodillayevich , siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Культурологический аспект преподавания русскоязычной литературы Казахстана в ВУЗе	247
Оспан Айзада Бейсенқызы , докторант 2 курса	
Tijorat banklarida kreditlash riskini boshqarish holati tahlili.....	251
Mirzoyev Feruz Mamurjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Tijorat banklari aktivlarini diversifikatsiyalashning zamonaviy holati va tendensiyalari.....	259
Abdualim Abdujabbor o'g'li Abdurazzoqov , mustaqil tadqiqotchi	
Significance and prospects of using economic-mathematical models in analysis of our country's economic growth	267
Rasulov Jamshid Shokir o'g'li	
Bank daromadlilik ko'rsatkichlariga makroiqtisodiy omillar ta'siri.....	274
Madraimov Xabibulla Madaminovich , assistant o'qituvchi	

Xizmat ko'rsatish sohasini rivojlantirishning ilmiy konsepsiyalari	282
Mamatov Mamajan Axmadjonovich , i.f.n., dotsent	
Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlash	288
Ergashova Nargiza Boboxonovna , talaba	
Budjet-soliq va pul-kredit siyosatini muvofiqlashtirishning nazariy yondashuvlari	296
Hakimjon Hakimov , tadqiqotchi	
Innovatsion-brokerlik faoliyatini rivojlantirishda moliyaviy injiniringni ahamiyatini oshirish istiqbollari	301
Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , dotsent	
O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda ta'lim xizmatlari bozorining ahamiyati	306
Babadjanova Malika Ruzimovna , assistent o'qituvchi	
O'zbekiston sug'urtalovchilarining moliyaviy barqarorligini ta'minlashda qayta sug'urtaning roli	312
Kamilov Baxramjon Umardjonovich	
Shaxs ma'naviy-axloqiy tarbiyasi hamisha muhim	317
Bekdavlat Aliyev , professor, falsafa fanlari doktori	
Jismoniy shaxslar daromadini soliqqa tortishning zamonaviy tendensiyalari	321
O. T. Nurmatov , PhD	
Milliy mahsulotning mazmuni, tarkibiy qismlari va harakat shakllarini tadqiq qilishning nazariy-uslubiy asoslari	327
Abdullayev Suyun Artiqovich , O'zbekiston jahon tillari universiteti prorektori	
O'zbekiston Respublikasidagi yirik tijorat banklari kreditlash amaliyotining ekonometrik tahlil va natijalari	335
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich , mustaqil izlanuvchi	
Aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatda ichki nazorat va auditning xususiyatlari	346
Saidaxmedova Aida Mirzayevna , katta o'qituvchi	
Yangi O'zbekistonda yog'-moy korxonalari personalini boshqarishni takomillashtirish	352
D. A. Azlarova , PhD	
The Intersection of Sustainability and Economic Development: Balancing Environment and Business Needs	360
Kholikova Rukhsora Sanjarovna , PhD, Izzatulloev Bakhodir Ubaydullo ugli , student	
Davlat-xususiy sheriklikni tashkil etishning huquqiy-institutsional mexanizmlari	364
Zuhra Abdikarimova , tayanch doktorant	
Zamonaviy portfel nazariyasi asosida samarali portfelni shakllantirish	370
Sindarov Fazliddin Qahramonovich , kafedra assistenti	
Iste'molchilarning qandolat mahsulotlariga bo'lgan talablarini raqamli platformalar orqali tadqiq qilish yo'llari	376
To'ychiyeva Vasila Faxriddin qizi , assistent	
Investitsiya muhiti va faoliyati natijalarini baholash uslublari	381
B. K. Tuxliyev , professor	
Sanoat korxonalarida resurslar salohiyatini tizimli tahlil qilish – korxonalarining iqtisodiy barqarorligini ta'minlash omili sifatida	386
Madraximova Gulasal Ro'zimboy qizi , PhD	
Mintaqada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojlanishi tahlili (Xorazm viloyati misolida)	391
Aminboy Sa'dullayev , i.f.n, dotsent, Dilshod Vaisov , magistr, Farhod Egamberganov , magistr	
Xizmatlar ko'rsatish korxonalarini soliqqa tortish amaliyoti va uni takomillashtirish	397
Pardayev Jamshid Muzaffarovich , tadqiqotchi	
Asosiy kapitalga yo'naltirilgan investitsiyalar: yutuqlar, kamchiliklar va yechimlari	403
Muxitdinova Kamola Alisherovna , PhD	
Directions of attracting foreign capital and specific characteristics of the eurobond transaction	407
Gafurov Olimjon , teacher, Kholmuminov Humoyun , teacher, Abrueva Sevinch , student,	
Формирование международных систем бухгалтерского учета в условиях глобализации экономики	411
Ф. Т. Абдувахидов , доцент, А. Ю. Нурмухаммедов , доцент	
Qishloqda turizmni tashkil etishning mamlakatimiz taraqqiyotiga ta'siri	417
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , dotsent	
Public debt, poverty and economic growth of Uzbekistan	420
Mirzamakhmudov Marufjan Mahamadsharif ugli	

QISHLOQ XO'JALIK MAHSULOTLARI ISHLAB CHIQARISHNI RIVOJLANTIRISHNING MAKROIQTISODIY BARQARORLIGINI TA'MINLASH

Ergashova Nargiza Boboxonovna

TDIU Ikkinchi Oliy ta'lim Iqtisodiyot fakulteti 4-bosqich talabasi

Annotatsiya: maqolada qishloq xo'jalik mahsulotlarini ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlashda tizimli tahlil va raqamli texnologiyalardan foydalanib empirik modelini qurish, prognoz qilish mexanizmlarining nazariy asoslari takomillashtirilgan. Shuningdek, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishni rivojlantirishning makroiqtisodiy barqarorligini ta'minlashda asosiy ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish, yoki umumiyroq aytganda, mavjud potentsialdan foydalanish darajasi baholangan.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiya, empirik model, ekonometrik model, potensial, nisbiy model, prognoz natijalari, axborot tizimi, endogen o'zgaruvchilar, ekzogen o'zgaruvchilar.

Аннотация: в статье совершенствуются теоретические основы построения эмпирической модели и механизмы прогнозирования с использованием системного анализа и цифровых технологий обеспечения макроэкономической устойчивости развития сельскохозяйственной продукции. Также оценивался уровень эффективного использования основных производственных ресурсов, или в более общем плане уровень использования имеющегося потенциала, в обеспечении макроэкономической устойчивости развития производства сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: Цифровая технология, эмпирическая модель модометра, потенциал, относительная модель, результаты прогноза, информационная система.

Abstract: in the article, the theoretical foundations of the empirical model construction and forecasting mechanisms using systematic analysis and digital technologies to ensure the macroeconomic stability of the development of agricultural products are improved. Also, the level of effective use of the main production resources, or more generally, the level of use of the existing potential, in ensuring the macroeconomic stability of the development of the production of agricultural products was evaluated.

Key words: Digital technology, empirical modometer model, potential, relative model, forecast results, information system, endogenous variables, exogenous variables.

KIRISH

Iqtisodiyotni yanada rivojlantirish va liberallashtirishga yo'naltirilgan makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlash va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini saqlab qolish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va jadal rivojlantirish, iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish bo'yicha institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeyini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirish, hududlar, tuman va shaharlarni kompleks va mutanosib holda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirish, investitsiyaviy muhitni yaxshilash orqali mamlakatimiz iqtisodiyotini rivojlantirish dolzarb masala bo'lib hisoblanadi.

Yangi O'zbekistonda barcha sohalarda amalga oshirilayotgan keng ko'lamdagi islohotlar doirasida qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirishga, aholini oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 18-martdagi "Agrar va oziq-ovqat sohalari boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4643-sonli Qarori, 2019-yil 25-oktyabrdagi PQ-4499-sonli Qarori, 2021-yil 3-fevraldagi "Qishloq xo'jaligida bilim va innovatsiyalar tizimi hamda zamonaviy xizmatlar ko'rsatishni yanada rivojlantirish" to'g'risidagi PF-6159-sonli Farmoni, O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasi, shuning-

dek, mazkur faoliyatga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishga muayyan darajada xizmat qiladi.

Prezidentimiz ta'kidlaganidek, makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash sohasida yillik inflyatsiya darajasini 2022-yildagi 9 foizdan 2023-yilgacha 5 foizga bosqichma-bosqich pasaytirish, shuningdek, 2023-yildan boshlab yalpi ichki mahsulotga nisbatan 3 foizdan oshmasligi kerak bo'lgan davlat byudjeti taqchilligini kamaytirish ko'zda tutilmoqda. Dasturiy byudjetlashtirish tizimiga o'tish ham rejalashtirilgan. Fuqarolik byudjeti qabul qilinib, aholi takliflaridan kelib chiqib, har bir tuman byudjetining 5 foizi dolzarb masalalarni hal etishga yo'naltirilgan [13, 14].

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Maqolada qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonini ekonometrik modellashtirish zaruriyatining ahamiyati, uning ishlab chiqarish hajmiga ta'siri tadqiq etilgan. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonini ekonometrik modellashtirish zaruriyatining asosiy jihatlari ekonometrik tahlil etilgan. Qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish jarayoni uchun ishlab chiqiladigan empirik modellarda, ularning tarkibiy o'zgaruvchilarini aniqlash asosiy vazifalardan biridir. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning bitta tarmog'i hisoblan-sada, uning o'zi ham bir-biriga bog'liq xususiy tarmoqlardan tashkil topgan. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarining katta ulushi to'g'ridan to'g'ri iste'molga yo'naltirilganligi uning tarkibiy xavfsizligini ta'lab etadi. Masalaning nozik jihati shundaki, ishlab chiqarilgan mahsulotlarning tovar mahsulot sifatida realizatsiya qilinishi ma'lum standart ta'lablariga mos kelishini ta'qoza etadi. Ekonometrik modellashtirish apparati mahsulotning bozor iqtisodiyotida barqarorlik qonuniyatlarini miqdoriy o'zgarishlarga asoslanib aniqlash va zaruriy sifat o'zgarishlarini oldindan belgilash imkoniyatlarini ya'brat beradi. Qishloq xo'jalik mahsulotlar ishlab chiqarish va boshqarishni o'zgarib turuvchi raqobat muhitida va bozor sharoitlarini hisobga olib, ularning mohiyati hamda qonuniyatlarini chuqur tahlil qilishda ekonometrik usullar va modellardan foydaniladi. Ular yordamida prognozlash, ko'p variantli yechimlardan muqobil yechimni tanlash, tavakkalchilik va noaniqlik sharoitida optimal boshqarish qarorlarini qabul qilish kabi bir qator masalalarning nazariy va amaliy tomonlarini o'rganishda ekonometrik modellashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

TADQIQOT METODLARI

Qishloq xo'jaligi juda murakkab tizim hisoblanadi [4]. Shu sababli QXMICH jarayoni uchun matematik tavsif tuzish, barcha bog'liqlarni analitik ifodalash mumkin emas. Bu murakkablikni oddiy qora quti sxemasi yordamida oddiylikga keltirish mumkin. Bu esa, jarayonga ta'sir etuvchi omillarni kirish elementlari sifatida olib, tizimning chiqish elementi o'zgarishini miqdoriy jihatdan kuzatish imkoniyatini beradi. Bu yerda QXMICH ni rivojlantirishda modellashtirish zaruriyati kelib chiqishini ko'rishimiz mumkin. Makroiqtisodiy modellashtirish yordamida QXMICH ni rivojlantirish qonuniyatlarini miqdoriy baholashimiz, iqtisodiy ko'rsatkichlarni o'zgarish tendensiyalarini aniqlash asosida rivojlanish va prognozlash yo'llarini belgilashimiz mumkin bo'ladi[9].

Ekonometrikada nisbiy model tushunchasi yalpi mahsulot (U)ning korxonadagi resurslar sarfi ($x_1, x_2, \dots, x_n$) ga bog'liq bo'ladi va $u = Y = F(x_1, \dots, x_n)$ ko'rinishda yoziladi [5]. Bu yerda ($x_1, x_2, \dots, x_n$) – erkin o'zgaruvchilar – omillar deb yuritiladi. Agar nisbiy modelda kirish omillari resurslar sarfi bo'yicha tanlansa, u holda bu ishlab chiqarish funksiyasini ifodalaydi. Lekin iqtisodiy o'sishga ta'sir etuvchi omillar faqat resurs sarfi bilan cheklanib qolmaydi. Iqtisodiyotning shunday tarmoqlari mavjudki, unda nisbiy modelni keng ko'lamli omillar bilan berishga to'g'ri keladi.

Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishning optimal variantlarini izlash, odatda resurs ta'minotiga borib taqaladi [6]. Resurslarni boshqarish asosida ishlab chiqarishni tashkil etish bugungi kunda takomillashtirilmagan. Bunga sabab, matematik programmashtirish usullarini qo'llashda hisoblash murakkabligi, masalalarning tsiklik tabiati va boshqalarni keltirishimiz mumkin. Bu yerda takomillashtirish bizningcha matematik programmashtirish apparatini qo'llashda chekli variantlilikga asoslanishi zarur.

Rivojlangan xorij mamlakatlari tajribasini istiqbolda joriy etish va istiqbolda qishloq xo'jalik mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishni ekonometrik modellar asosida samaradorligini oshirish imkoniyatlariga qaratilgan amaliy tavsiyalarni ishlab chiqildi [10].

Qishloq xo'jaligini rivojlantirish, mahsulot ishlab chiqarishni miqdor va sifat jihatdan yaxshilash muammolarini yechish dolzarbligini, jamiyatning birlamchi ehtiyojlarini qondirish masalasining dolzarbligini bilan asoslash mumkin. Bu uning iqtisodiyot tarmoqlari orasida ajralib turish xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Qishloq xo'jalik mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarish jarayoni o'ziga xos qonuniyatlarga ega. Shu qonuniyatlar qishloq xo'jalik mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishning ekonometrik modellari tarkibiy qismini boshqa tarmoqlar iqtisodiy jarayonlarining nisbiy modellaridan farqlaydi va qishloq xo'jaligi iqtisodiy ko'rsatkichlarining o'zaro aloqasi asosida ifodalanadi. Ishlab chiqarish hajmi – yalpi

mahsulot Y nafaqat ishlab chiqarish jarayonidagi resurslar sarfiga bog'liq bo'lib qoladi, balki bu yerda ko'pgina omillar ishtiroki kuzatiladi. Demak, nisbiy modelni quyidagicha ifodalash mumkin:

$$Y = F(X_1, X_2, \dots, X_k) \quad (1)$$

Bu yerda X_i – i -tur omillar to'plami.

QXMICH ni rivojlantirishning ekonometrik modellarini qurishning zamonaviy nazariyasida (1) tenglamaning amaliy ahamiyatini oshirish maqsadida, ya'ni juda murakkablik holatidan chiqishni ta'minlash uchun X_i omillar to'plami yordamida yaxlit X – erkli o'zgaruvchilar to'plamini shakllantirishga to'g'ri keladi. Bunda X to'plam X_i to'plamlarning matematik kesishmasi ma'nosida emas, balki har bir to'plam elementlarining o'zaro bog'liqlik nuqtayi nazaridan tanlanadi.

$$Y = F(X = \{x_j^{(i)}, j = \bar{1}, \bar{n}; i \leq k\}) \quad (2)$$

Bu yerda n – tanlangan omillar soni.

QXMICH jarayonida ta'sir etuvchi ko'p sonli omillar iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga nisbatan ko'proq tasodifiy xarakterda ekanligi bilan ajralib turadi. Shu sababli (2) tenglama stoxastik bog'liqliklarni ifodalaganda quyidagi ko'rinishda yoziladi:

$$Y = F(X) + \varepsilon \quad (3)$$

Bu yerda ε – empirik model xatoligi. Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarish jarayoni uchun ishlab chiqiladigan empirik modellarda, ularning tarkibiy o'zgaruvchilarini aniqlash asosiy vazifalardan biridir. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotning bitta tarmog'i hisoblansada, uning o'zi ham bir-biriga bog'liq tarmoqlardan tashkil topgan. Unda xarakterlangan har bir ko'rsatkichlarning alohida xususiyatlanishi kam uchraydi, ya'ni o'zaro aloqadorligi bo'lmagan tushunchalar kam kuzatiladi. Shu sababali, ularning qiymatlanishida ham ko'pincha natijaviy miqdorlar ishlatiladi. Bu esa model tarkibiy elementlari (o'zgaruvchilarni) aniqlashda yetarlicha muammo tug'diradi. Shuning uchun bizningcha, makroiqtisodiy modellarni qurishda omillar guruhini alohida shakllantirib olish kerak [9].

Hozirgi kunda qishloq xo'jaligining istiqboldagi rivojlanish qonuniyatlarini yangicha yondoshuv va ko'p variantli modellashtirish usullari bilan tadqiq etish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bizning fikrimizcha qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishni ekonometrik modellashtirishda jarayonning tizimli yondoshuv asosida asosiy masalalarini farqlash va natijaviy komponentlarni umumlashtirish zarur. Ayni vaqtda modellashtirish hududini komplekslashtirish uchun quyiladigan muammolarni to'rtta asosiy maqsadga birlashtiramiz. Bunda tashkil etuvchilar sifatida optimallashtirish, ishlab chiqarish potentsialini aniqlash, ishlab chiqarish tizimining barqarorligini ta'minlash va ko'p omilli ekonometrik modellashtirish masalalarini farqlaymiz [10].

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishda optimallashtirish tushunchasining turli talqinlari mavjud bo'lib, mazkur tadqiqot ishimizda AKT dan foydalangan holda uchta holat uchun hal qiluvchi apparat sifatida foydalandik [12].

1-holatda optimallashtirish tushunchasi qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishda eng kichik birlikning, ya'ni ishlab chiqaruvchi subyekting (bizning holda fermer xo'jaligi tanlangan) ishlab chiqarish resurslariga bog'liq mahsulot yetishtirishdan maksimum foydasini maqsad qilgan faoliyatini rejalashtirishni xarakterlaydi.

2-holatda viloyat miqyosida asosiy ishlab chiqarish resurslaridan samarali foydalanish, yoki umumiyroq aytganda mavjud potentsialdan foydalanish darajasini baholash orqali qiymatlanadigan ko'rsatkichlarda namoyon bo'ladi.

3-holatda qishloq xo'jaligi mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishning ekonometrik modellarini taqqoslashda alohida mazmunga ega bo'ldi.

Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi jarayonini urganishning muhim masalalaridan biri tizimli yondoshuvdir [11]. Tizimli yondoshuvning ahamiyati shundaki, mavjud muammolarni va ularni keltirib chiqaradigan sababalarni tizimli tahlil qilinganda, yakuniy qaror qilish uchun tarmoqdagi muayyan bir iqtisodiy jarayonni kuzatishning o'zi yetarli emas. Masalan, qishloq xo'jaligi tarmog'i respublika miqyosida tadqiq etilgan tadqiqotlarda ishlab chiqarish funksiyasidan foydalaniladi. Bunda Kobb-Duglas¹ shaklidagi ishlab chiqarish funksiyasidan mehnat resurslari va kapital sarfi bo'yicha qurilgan model asosida birlamchi xulosalar olish bilan cheklani-shadi. Prognoz ko'rsatkichlarini hisoblashda, faqat kapital va mehnat resursidan foydalanilgan modellar yuqori adekvantlikga ega bo'lsada, erishilgan natijalarni yuqori aniqlikda deb xulosalash mumkin emas. Zamonaviy modellashtirishda Kobb-Duglas ishlab chiqarish funksiyasi ishlab chiqarishni tashkil qilish va boshqarish samaradorligi bilan belgilanadigan texnik ishlab chiqarishning vaqt davomida o'sish tendensiyasini texnik jarayonlar bilan bog'langan shakliga ega bo'ldi².

1 Cobb, G.W. A theory of production /G.W. Cobb, P.H.Douglas // Amer. Econ. Rev., 1928, March, Supp.1., p.139– 165.

2 Alimov R. X., Boltayeva L. R., Ishnazarov A. I. Ekonometrika-2. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisodiyot", 2012. – 115-b.

Qishloq xo'jaligida ishlab chiqarishini rivojlantirishning eng muhim vazifalaridan biri – bu mavjud potentsialdan foydalanish samaradorligini oshirishdir. Lekin bu yerda asosiy masala – bu ishlab chiqarish potentsialini bitta modelda ifodalash va u orqali potentsialdan foydalanish samaradorligini aniqlashdir. Bu masala butun bir mintaq miqyosida ko'riladigan bo'lsa jarayon yanada murakkablashadi. Shuningdek, modelning erkli o'zgaruvchilarini tanlash, ya'ni potentsial tarkibiy elementlarini aniqlash yetarlicha muammolarni keltirib chiqaradi. Boshqacha aytganda, shunday modelni ishlab chiqish mumkin bo'lsinki, bu model qishloq xo'jaligi qonuniyatlarini tavsiflay olsin hamda model shunday erkli o'zgaruvchilarni o'z ichiga olishi kerakki, bu o'zgaruvchilar o'zaro tizimli bog'langan holda ishlab chiqarish jarayonida asosiy rolga ega bo'lgan alohida omillarning qiymatini ifodalasin.

Biz asosiy ishlab chiqarish resurslarini tanlab, ularning xarajatlari ortishi ehtimolligi mavjudligini hisobga olib, kinetik ishlab chiqarish funksiyasining umumiy ko'rinishini ishlab chiqdik hamda Qashqadaryo viloyati uchun bu funksiyaning xususiy modellarini qurdik. Shuningdek, Kobb-Duglas tipidagi ishlab chiqarish funksiyasidan hech qanday xarajatlar ortishi mavjud bo'lmagan holdagina foydalanish mumkinligini aniqladik.

Biz taklif etgan qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi uchun kinetik ishlab chiqarish funksiyasining umumiy ko'rinishi quyidagicha bo'lib, ya'ni

$$Y_k = \frac{A_k \cdot Y}{a_0} = A_k \cdot \prod_{j=1}^n x_j^{\alpha_j} \cdot e^{a_j x_j} \quad (4)$$

tenglik bilan ifodalanadi. (4) ga asosan, xususiy holatda viloyat qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishda mavjud potentsialdan foydalanish samaradorligini baholashda quyidagi modeldan foydalandik

$$Y_k = \frac{A_k \cdot Y}{a_0} = A_k \cdot \prod_{j=1}^4 x_j^{\alpha_j} \cdot e^{a_j x_j} \quad (5)$$

Bu yerda Y quyidagi tenglamadan aniqlanadi

$$\ln(Y) = \ln(a_0) + \sum_{j=1}^4 a_j x_j + \sum_{j=1}^4 \alpha_j \ln(x_j) \quad (6)$$

Shuningdek, x_1 – qishloq xo'jaligi yer maydoni (ming ga); x_2 – o'rtacha ishchilar soni; x_3 – asosiy ishlab chiqarish fondlarining yillik o'rtacha qiymati; x_4 – aylanma mablag'lar miqdori (mlrd so'm); Y – qishloq xo'jaligi yalpi mahsulot hajmi (mlrd so'm).

(5) modelda α_j - j -erkli o'zgaruvchining elastikligi ($j = 1, 2, 3, 4$), a_j - j -omilning 1 foiz o'zgarishiga (oshishiga) natijaviy kattalikning shu omil miqdoriga nisbatan o'zgarishini (oshishi yoki kamayishi) ifodolovchi koeffitsiyent ($j = 1, 2, 3, 4$), a_0 – proporsionallik koeffitsiyenti. Proporsionallik koeffitsiyenti asosiy modelda hech qanday mazmunga ega bo'lmaydi (qatnashmaydi).

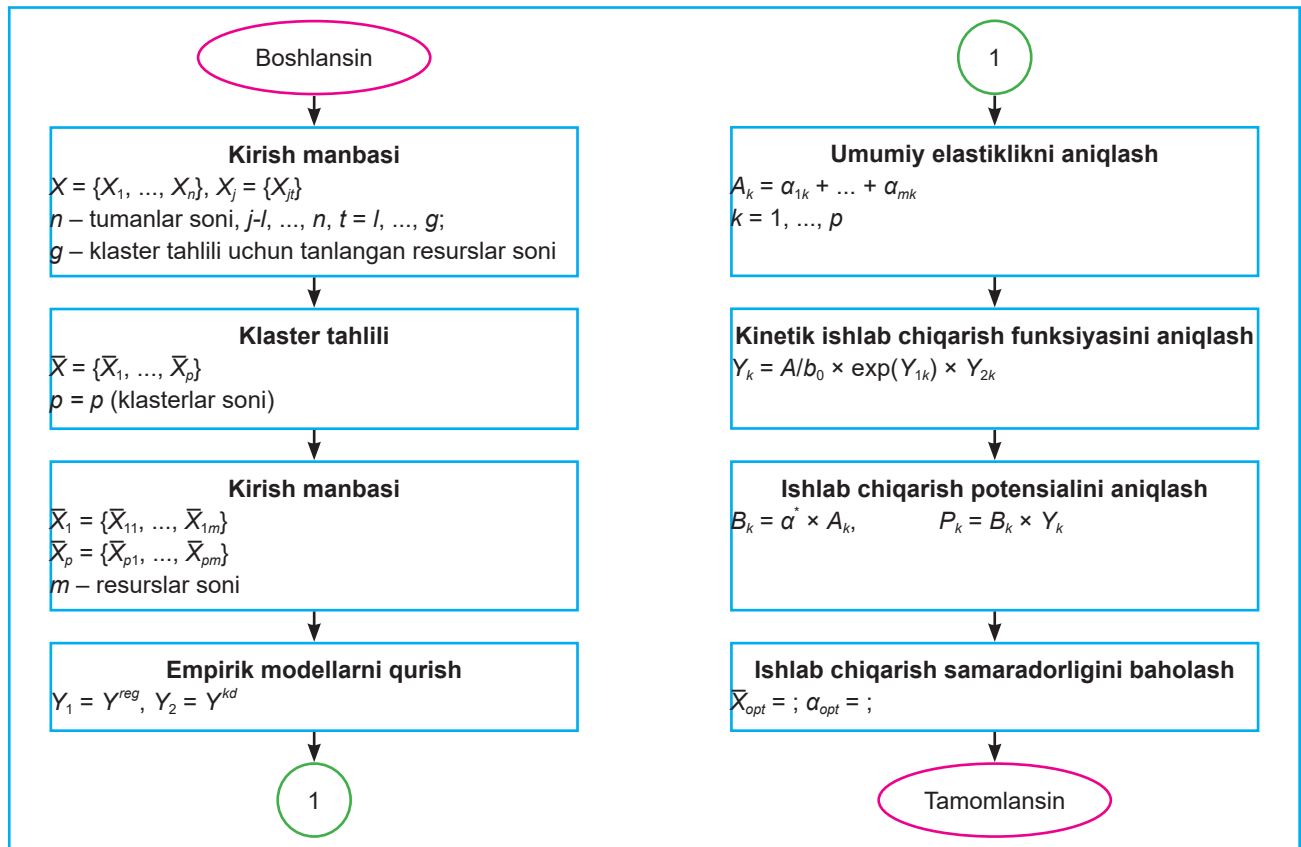
(6) chiziqli tenglamaning tarkibiy tuzilmasiga e'tibor berilsa, uning tarkibidagi x_j resurs o'zining logarifmik qiymati bilan birga keladi. Amaliy jihatdan, agar ishlab chiqarish resurslaridan qaysi birida nomutanosiblik holati kuzatilsa, (6) modelda bu resurs o'zining logarifmik qiymati bilan birga keladi. Bu holatda resurs sarfini kamaytirish yoki oshirish talab etiladi. Buni quyidagi munosabatda ifodalash mumkin

$$c = \alpha_j + a_j x_j, \quad j = 1, 2, \dots, 4. \quad (7)$$

Agar, (7) da α_j nolga teng bo'lmasa, ishlab chiqarish hajmi (Y)ning o'sishiga yetarli j -resurs miqdorining optimal holati α_j/a_j nisbat bilan aniqlanadi.

Agar (7) da $a_j x_j$ ko'paytma nol qiymatga teng bo'lsa, j -resursning 1 foizga ortishi Y ning to'g'ridan to'g'ri α_j foizga ortishini bildiradi (α_j har doim musbat bo'lishi kerak).

Agar α_j nolga teng bo'lsa, u holda j -resursning 1 foizga ortishi Y ning to'g'ridan to'g'ri $a_j x_j$ foizga ortishi (yoki kamayishi) ni bildiradi. Aniqroq aytganda $a_j x_j$ manfiy aniqlansa, resurs miqdorining oshishi undan foydalanishning samaradorligining pasayishi bilan birga kelib (resursdan foydalanish samaradorligi o'rtachan past), j -resursning 1 foizga ortishi Y ning to'g'ridan to'g'ri $a_j x_j$ foizga kamayishini ifodalaydi. Shuningdek, (5) modelda har bir resurs ishtirok etadi.

2 - r a s m: Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish potensialidan foydalanish samaradorligini baholash masalasini yechish algoritmi blok-sxemasi

Shunday qilib, qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish potensialidan samarali foydalanish darajasini baholash masalasini yechish algoritmini tasvirlashimiz mumkin (2-rasm). Keltirilgan algoritmi chiziqli turda bo'lib, bu uning yanada tushinarli bo'lishligiga sabab bo'ladi. Masalani yechish jarayonida ma'lum shartlar va takroriy amallar kuzatilsada, bu har bir algoritmi qadamining ichida bajariladigan kichik jarayon bo'lganligi uchun alohida ahamiyat kasb etmaydi. Bu esa modellashtirish jarayoni chiziqli algoritmi asosida borishini bildiradi.

Tadqiqotda Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaliklarini rivojlantirishning SWOT-tahlili olib borilgan (1-jadval).

1 - j a d v a l: Qashqadaryo viloyati qishloq xo'jaliklarini rivojlantirishning SWOT-tahlili

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar
- qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun maxsus qishloq xo'jaligidagi islohotlarning o'tkazilayotganligi va huquqiy asoslarining yaratilganligi; - qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun alohida "Qishloq xo'jaligi to'g'risida" gi Qonunning qabul qilinganligi; - Qonun asosida – yer va mulk egasi bo'lib shakllanganligi; - qishloq xo'jaligi tadbirkorlik shakliga kirishi va bunda jamiyatning bosh bo'g'ini xalq manfaati qondirilayotganligi; - dehqon va fermerlarda yer bilan ishlash ko'nikmasi to'liq shakllanib bo'lganligi; - mayda tovar ishlab chiqaruvchi xo'jalik sifatida tez moslashuvchanligi, bankrotlikka moyil emasligi; - faoliyatining daromad olishga qaratilganligi.	- qishloq xo'jaliklarini rivojlantirish uchun zaruriy iqtisodiy mexanizmlarning takomillashmaganligi; - bugungi kunda qishloq xo'jaliklari uchun aniq tartibga solingan, qulay ta'minot tizimi mavjud emasligi; - qishloq xo'jaliklarini zaruriy resurslar bilan ta'minlash asosan xususiy shaxslar tomonidan amalga oshirilayotganligi; - qishloq xo'jaliklarining sifatli resurslarni olishga bo'lgan imkoniyatining cheklanganligi; - qishloqlarning iqtisodiy savodxonligini oshirishga qiziqishi sustligi, ular yer bilan ishlashni bilsak, shuning o'zi yetarli deb bilishi va natijada: - yuridik maqomdagi qishloq xo'jaliklari sonining kundan-kunga kamayib borayotganligi. - zaruriy texnika vositalarining yetishmasligi, boshqa xo'jalik subyektlari bilan o'zaro kooperatsiya munosabatlari buzilganligi, yetishtirilgan mahsulotlarni sotib olish tizimining yo'qligi.

Imkoniyatlar	Tahdidlar
- qishloq xo'jaliklari iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlarining oshishi natijasida qishloq aholisining qiziqishi ortib borayotganligi; - qishloqda band bo'lgan aholi sonining qishloq xo'jaliklari hisobiga ko'payayotganligi; - mahalliy investitsiyalarni jalb etish imkoniyatining ko'payayotganligi; - chorvachilikka ixtisoslashgan qishloq xo'jaliklarining sifat ko'rsatkichi doimiy ravishda yuqoriligi; - davlat tomonidan uzluksiz ravishda qishloq xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlovchi chora-tadbirlar, dasturlar qabul qilinayotganligi.	- qishloq xo'jaligi sohasidagi biznes bilan shug'ullanuvchilar sonining ortib borayotganligi; - qishloq xo'jaliklarining shaxsiy tomorqa va aholi xo'jaliklari bilan doim yonma-yon, birgalikda talaffuz etilishi, bu esa uchala xo'jalikni ham bitta qilib birlashtirilgan holda olib borish mumkin degan xulosaga olib borayotganligi; - qishloq manfaatining "chayqovchi" larning hisobiga salbiy ravishda, qisman qondirilayotganligi; - cho'l zonalarida qishloq xo'jaliklari sonining keskin kamayib borayotganligi.

SWOT-tahlili orqali viloyat qishloq xo'jaliklarini tashkil etishda nimalarga e'tibor qaratish lozimligini, oila, jamiyat va davlat manfaatini qondirishda qishloq xo'jaliklarining ahamiyatini tushunib olish mumkin bo'ladi. Jumladan, qishloq xo'jaligini tashkil etmoqchi bo'lgan fuqarolarimiz qishloq xo'jaligini davlat o'z himoyasiga olganligini, huquqiy asos mavjudligini, tanlagan ish faoliyati orqali oilasining ham, aholining ham manfaatini qondirayotganligini bilgan holda o'z ishini boshlaydilar. SWOT-tahlili natijalari viloyatda faoliyat yuritayotgan boshqa qishloq xo'jaliklariga o'z raqiblari holatini bilish uchun ham yordam beradi, chunki tahlilda qishloq xo'jaliklari o'zlarining kuchli va zaif tomonlarini, imkoniyatlari va xavf solayotgan tahdidlarini ham sanab o'tadilar.

NATIJA VA MUHOKAMA

Qishloq xo'jalik mahsulotlar ishlab chiqarish jarayonining rivojlanishini baholash uchun trend modellari ishlab chiqildi. Rivojlanishni baholash uchun, mintaqaning ishlab chiqarish salohiyati ko'rsatkichi, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishning tarmoqlararo nisbiy dinamikasi ko'rsatkichi, barcha toifalar bo'yicha tarkibiy dinamikasi ko'rsatkichi, yordamchi dehqon xo'jaliklarining jami qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishdagi ulushining o'zgarish tendensiyasi ko'rsatkichi, viloyat dehqonchilik xo'jaliklarining barcha toifalar bo'yicha jami sabzavot mahsulotlarini yetishtirish hajmiga nisbatan ulushining o'zgarish dinamikasi ko'rsatkichi, kartoshkaning hosildorlik koeffitsiyentini o'zgarish dinamikasi ko'rsatkichi, ixtisoslashuv koeffitsiyenti ko'rsatkichi tanlab olindi.

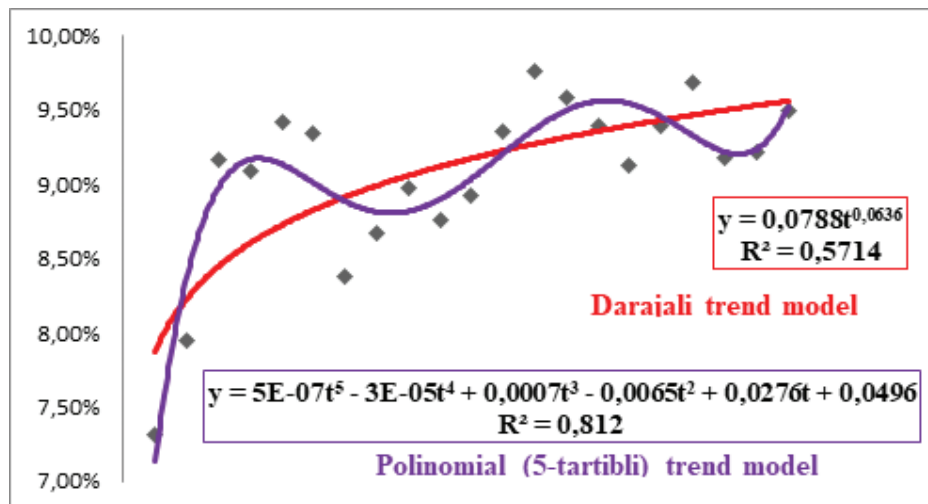
Mintaqaning ishlab chiqarish salohiyati ma'lum bir tur mahsulotlar bo'yicha ishlab chiqarish hajmining res publika miqyosida shu turdagi ishlab chiqarilgan mahsulotlar hajmidagi ulushiga asoslanib aniqlanadi. Shuningdek, bu ko'rsatkich ma'lum bir davrlar oralig'ida kuzatiladi. Demak, Qashqadaryo viloyatining QXMICH salohiyatini baholashda, ko'p yillik o'tgan davrlar (yillar) dagi ishlab chiqarilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmining mos davrlar (yillar) dagi respublika miqyosida ishlab chiqarilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmidagi ulushlari miqdoriga asoslanamiz.

O'tgan vaqtlar ichidagi ulush ko'rsatkichi viloyatning erishgan ishlab chiqarish salohiyati haqida xulosa chiqarishni ta'minlaydi, ammo u kelgusi holatni aks ettirmaydi. Buning uchun, ishlab chiqarishga joriy qilingan amaldagi tamoillar, ustuvor yo'nalishlar, harakat mexanizmlari asosida rivojlanish chizig'i qaysi qonuniyat asosida davom etishini bilish kerak. Bu qonuniyatlarning dinamik xususiyatga ega bo'lishi, uning dinamik modellarda ifodalanishini bildiradi. Shu sababli viloyat QXMICH salohiyatini keyingi qadamlarda baholash uchun trend modellardan foydalanamiz.

Bu ko'rsatkichning ahamiyati QXMICH ni rivojlantirish modellari yordamida prognoz qilishda natijaviy katalikni xarakterlaydi.

Viloyat QXMICH hajmining respublika bo'yicha jami qishloq xo'jaligi mahsulotlar hajmiga nisbatan ulushining so'ngi yigirma yillik davrdagi tendensiyasi 5-tartibli polinom ko'rinishidagi trend model yordamida baholandi (3-rasm). Eng yuqori ko'rsatkichli model aynan shunga mos kelmoqda.

Determinatsiya koeffitsiyenti 0,812 ga teng. Keyingi o'rinda darajali trend model bo'lib, mos ravishda determinatsiya koeffitsiyenti 0,57 ga teng bo'lmoqda. Boshqa ko'rinishdagi trendlar tavsiya etilmaydi, masalan chiiziqli trend model uchun bu ko'rsatkich 0,31 ga teng. Demak, viloyat QXMICH hajmining respublika bo'yicha jami qishloq xo'jaligi mahsulotlar hajmiga nisbatan ulushi o'zgarish tendensiyasini baholashda 5-tartibli polinom ko'rinishidagi trend modelni qabul qilamiz. Unga ko'ra 2021–2025-yillar davomida viloyat ulushini hisoblaymiz. Natijada mos ravishda quyidagilarga ega bo'lamiz: (7,14 %; 8,39 %; 9,05 %; 9,36 %; 9,54 %). Shuningdek, keyingi o'ninchi yillikda viloyat ulushi 12,56 foizni tashkil etadi. Ko'rish mumkinki viloyatning QXMICH ning rivojlanishining natijaviy ko'rsatkichi keyingi yillarda qa'tiy monotonlik xususiyaga, ya'ni yillar kesimida uzluksiz o'sish chizig'iga ega bo'ladi.

3 - r a s m: Qashqadaryo viloyatining QXMICH salohiyatini baholashning trend modellari

Trend modelni aniqlashda ixtisotlashuv koeffitsiyentlarining tekislangan qiymatlaridan foydalanamiz. Uhol-
da fermer va dehqon xo'jaliklarining ixtisoslashuv koeffitsiyentini baholash uchun quyidagi trendlarni aniqlay-
miz:

$$K_{c.(f/x)} = 0,0003t^2 + 0,0012t + 0,9524 \quad (7)$$

$$K_{c.(d/x)} = 0,2609 \times \exp(0,0022 \times t) \quad (8)$$

(7) trend model uchun determinatsiya koeffitsiyenti 0,97 ga, Fisher mezoni qiymati 258,7 ga, (8) model
uchun bu ko'rsatkichlar 0,91 va 80,9 ga teng. Demak, olingan trend modellar ishonchli.

(7) va (8) trend modellardan foydalanib, fermer va dehqon xo'jaliklarining keyingi yillardagi ixtisoslashuv
koeffitsiyentini prognoz qilish imkoniyatimiz bor.

3 - j a d v a l: 2021–2025-yillar uchun fermer va dehqon xo'jaliklarining ixtisoslashuv koeffitsiyenti uchun prognoz
ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	Prognoz yillari					O'rtacha qiymat
	2021	2022	2023	2024	2025	
Fermer xo'jaligi ixtisoslashuv koeffitsiyenti	0,9539	0,9560	0,9587	0,9620	0,9659	0,9593
Dehqon xo'jaligi ixtisoslashuv koeffitsiyenti	0,2615	0,2621	0,2626	0,2632	0,2638	0,2626

Ixtisoslashuv koeffitsiyentining keyingi besh yildagi o'rtacha qiymati fermer xo'jaliklari uchun 0,9593 ga
teng. Dehqon xo'jaliklari bo'yicha bu ko'rsatkich 0,2626 ni tashkil etmoqda.

XULOSA

Prognoz natijalaridan ko'rishimiz mumkinki, asosiy don mahsulotlari yalpi hosili fermer xo'jaliklari hissasiga
to'g'ri keladi. Dehqon xo'jaliklarida chorvachilik va parrandachilik mahsulotlarini yetishtirish barqarorligi saqlan-
ib qoladi. Bu shuni bildiradiki hozirgi vaqtda qoramolchilik, qo'ychilik va echkichilik, parrandachilik faloiyati dehqon-
qonchilik xo'jaliklarining asosini tashkil etadi.

Ekonometrik modellar yordamida tadqiq etilayotgan, prognozlashtirilayotgan obyekt sifatida qishloq xo'jalik
mahsulotlari ishlab chiqarish jarayonining tanlanishi ishning dolzarblik darajasini oshirib yuboradi. Buning sa-
bablari yuqorida ta'kidlab o'tildi. Demak, sohaning ma'lum bir qismi uchun olib borilgan tadqiqot natijalari ham
katta ahamiyatga ega bo'ladi.

Qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish chora-tadbirlari rejasi bo'yicha natijalarga qisqa
muddatlarda erishish nazarda tutilishi, ishlab chiqarish mahsulotlari tarkibiy qismida almashinish holati qisqa
muddatlarga rejalashtirilish ehtimoli, qishloq xo'jalik mahsulotlarini eksport qilish darajasi va mavsumiy dinami-
kasidagi o'zgarish, sohada qo'llanilayotgan texnika va texnologiyalarning rivojlanish tendensiyasidagi tezkor-

lik, mahsulotlarga talab subyektlarining miqdoridagi o'sish notekisligi kabi omillarning o'zi ham qisqa muddatli prognozlashtirishning ahamiyatli ekanligini ko'rsata oladi.

Yuqoridagi ko'rib o'tilgan hisoblash natijalarining farqidan aytish mumkinki, agar qishloq xo'jalik mahsulotlari ishlab chiqarish miqdori bo'yicha prognozni amalga oshirish uchun to'liq davr (yaxlit bir mavsum) ma'lumotlaridan foydalanilmasa, u holda nomutunosiblik darajasining oshib ketishi (muqarrar) kuzatiladi. Bu esa olingan qisqa davrning har biri to'liq bo'lishini talab etar ekan. Prognoz aniqligini baholash uchun ekstrapolyatsiya metodidan foydalanildi va uning qisqa muddatli prognoz natijalarini baholash uchun mos keluvchi usul ekanligi yana bir bor o'z isbotini topdi. Chunki, prognoz jarayonida tadbir etiladigan usullar to'g'ri tanlanganligi odatda muvaffaqiyatli tajribalar sonining ko'pligi bilan xarakterlanadi. Shunday ekan, mazkur tadqiqot jarayonidagi olingan natijalar ham shu tajribalar sonini ortishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyot va manbalar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi 4947-son Farmonining 1-ilovasi "2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi". Lex.uz
2. PF-6079 "O'zbekiston Respublikasining 2035 yilgacha rivojlanish strategiyalari" davlat dasturi 5.10.2020 y
3. Введение в "цифровую" экономику / под общ. ред. А. В. Кешелова. М. : ВНИИ Геосистем, 2017. 28 с.
4. Обзор агропродовольственной торговой политики в постсоветских странах 2017-2018. Продовольственная и сельскохозяйственная организация Объединенных Наций. ФАО. Рим, 2020 год.
5. A. Ishnazarov, Sh. Nurullayeva, M. Muminova, N. Ro'zmetova. Ekonometrika asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019-yil, 258-bet.
6. N. F. Korsun, A. S. Markov, M. M. Kondrovskaya. Modelirovanie i optimizatsiya v agropromyshlennom komplekse. Uchebno- metodicheskoe posobie. Minsk : BGATU, 2019. – 252 s.
7. Cobb, G.W. A theory of production / G.W. Cobb, P.H. Douglas // Amer. Econ. Rev., 1928, March, Supp. 1., p. 139– 165.
8. Alimov R. X., Boltayeva L. R., Ishnazarov A. I. Ekonometrika-2. O'quv qo'llanma. – T.: "Iqtisodiyot" nashriyoti, 2012. – 115-b. (85-b.)
9. Mukhitdinov Kh. S., Juraev F.D. Methods of Macroeconomic Modeling. International Journal of Trend in Scientific Research and Development (IJTSRD) Special Issue on International Research Development and Scientific Excellence in Academic Life Available Online: www.ijtsrd.com e-ISSN: 2456 – 6470
10. Mukhitdinov Kh. S., Rakhimov A.N. EMPIRICAL MODELS WHICH WERE BUILT FOR EACH SECTOR OF THE SERVICE SECTOR TO THE POPULATION OF THE REGION. South Asian Journal of Marketing & Management Research (SAJMMR) <https://saarj.com>
11. Mukhitdinov Kh. S., Axmedova B.A. ECONOMETRIC MODELING AND FORECASTING OF EDUCATIONAL SERVICES TO THE POPULATION OF THE REGION. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. Vol 10 Issue 01, Jan 2021 ISSN 2456 – 5083 www.ijiemr.org
12. Mukhitdinov Kh. S., Nosirov B.N. COMMUNICATION AND INFORMATION SERVICES TO THE POPULATION OF THE REGION. Jan.-March. 21 Vol. 11 No. 01 SJIF 7.201 & GIF 0.626 ISSN-2249-9512 Journal of Management Value & Ethics
13. www.lex.uz / O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi
14. <https://review.uz/uz/post/strategiya-novy-uzbekistan-2022-2026-makroekononmicheskaya-stabilnost>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 6

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

«Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot» jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi 26-uy.